

**Activiteiten binnen het HSAO-onderwijs gericht op opleiden van
professionals voor Justitiële jeugdzorginstellingen.
Inventarisatie en advies**

|

Drs. J. Cordus
o.v.v. Lectoraat Werken in Justitieel Kader
(Drs. A. Menger, lector)
Faculteit Maatschappij & Recht/Hogeschool Utrecht
Utrecht/Amersfoort, april 2009

Inleiding

Aanleiding en context

Voor u ligt een inventarisatie naar activiteiten binnen het HSAO-onderwijs die gericht zijn op opleiden van professionals voor Justitiële jeugdzorginstellingen, te weten de door Justitie gefinancierde Justitiële Jeugdinstellingen (JJI's), Raad voor de Kinderbescherming en HALT. De huidige en toekomstige opleidingsactiviteiten (2008-2011), ontplooid binnen het HSAO-onderwijs, worden in kaart gebracht. De inventarisatie is een aanvullende activiteit in het kader van het project 'Opleidingen' als onderdeel van het *Actieplan Professionalisering Jeugdzorg* dat in juli 2007 is gestart. In eerste instantie heeft het de focus gehad op de branche Jeugdzorg (zorgaanbieders, Bureaus Jeugdzorg en provinciaal gefinancierde Justitiële Jeugdinstellingen). Gaandeweg het traject zijn de Justitiële Jeugdzorginstellingen, te weten de door het Justitie gefinancierde Justitiële Jeugdinstellingen, Raad voor de Kinderbescherming en HALT, meer en meer betrokken geraakt. Dit heeft onder meer geresulteerd in een extra vertegenwoordiger vanuit Justitiële Jeugdinstellingen/Raad/HALT in de stuurgroep en een vertegenwoordiging vanuit Justitiële organisaties in de begeleidingscommissies van de diverse deelprojecten. Het Ministerie van Justitie heeft het Nederlands Jeugdinstituut (NI) gevraagd bij de deelprojecten na te gaan welke extra inzet van de deelprojecten nodig is om Justitiële Jeugdinstellingen/Raad/HALT daadwerkelijk een plek in het actieplan te geven. In het kader van deze vraag is onderhavige inventarisatie uitgevoerd door het Lectoraat Werken in een Justitieel Kader, Faculteit Maatschappij en Recht van de Hogeschool Utrecht.

Vraagstelling en werkwijze

De vraag die in deze inventarisatie centraal staat luidt: in hoeverre sluiten de opleidingsactiviteiten aan bij recente ontwikkelingen binnen de justitiële jeugdzorg en hoe zou die aansluiting verbeterd kunnen worden? De deelvragen luiden:

1. Uit welke activiteiten bestaat de huidige inzet en bijdrage van het HSAO-onderwijs aan het opleiden voor de justitiële jeugdzorg? ('verken en inventariseer wat er gebeurt in de huidige situatie')
2. Wat vraagt en verwacht de justitiële jeugdzorg als werkveld van HSAO-opleidingen? ('Inventariseer de competenties die van belang zijn voor toekomstige professionals in de justitiële jeugdzorg tegen de achtergrond van recente ontwikkelingen en trends in de justitiële jeugdzorg')
3. Wat betekent dat voor de toekomstige activiteiten van de HSAO-opleidingen als het gaat om hun inzet en bijdrage aan het opleiden voor de justitiële jeugdzorg? ('Verken en inventariseer wat er zou moeten gebeuren in de (nabije) toekomst; de gewenste situatie').

Om bovenstaande vragen te beantwoorden zijn de volgende bronnen en documenten geraadpleegd:

- G.A. Holsbrink & J.J.W. de Swart (2008). *Opleiden voor de jeugdzorg vanuit HSAO-perspectief. Rapportage*. HBO-raad, Den Haag
- Notulen round table sessie werkgevers jeugdzorg, d.d. 28 november 2008
- Notulen round table sessie werknemers en ex-werknemers. groep 1, d.d. 28 november 2008
- Verslag round table werknemers, ex-werknemers en vertegenwoordiging uit de beroepsvereniging. Groep 2, d.d. 28 november 2008
- Niels Zwikker, Harry Hens, Judith van de Haterd en Anne Uyttenboogaart (2008). *Competentieprofiel jeugdzorgwerker. Met systeemgericht en pedagogisch gerichte hoofdstromen* (Concept). MOVISIE, Utrecht

- Gesprekken rondom het tot stand komen van het Landelijk Convenant Werken in Gedwongen Kader en het Randstadconvenant Justitiële Gesloten Jeugdzorg
- Onderzoek naar vereiste competenties op MBO- en HBO-niveau in het brede Werken in Gedwongen Kader – dat momenteel wordt uitgevoerd door het lectoraat Werken in een Justitieel Kader, Faculteit Maatschappij en Recht/Hogeschool Utrecht. Het gaat hierbij om kwalitatieve interviews met vertegenwoordigers van het werkveld.
- Interview met Anneke Menger (lector Werken in een Justitieel Kader, Faculteit Maatschappij en Recht, Hogeschool Utrecht)
- Diverse elektronische studiegidsen

Samenvatting

De HBO-raad heeft het Lectoraat Werken in Justitieel Kader gevraagd een inventarisatie te maken van activiteiten binnen het HSAO-onderwijs die gericht zijn op opleiden van professionals voor Justitiële jeugdzorginstellingen, te weten de door Justitie gefinancierde Justitiële Jeugdinstellingen (JJI's), Raad voor de Kinderbescherming en HALT. Deze inventarisatie is een aanvullende activiteit in het kader van het project 'Opleidingen' als onderdeel van het *Actieplan Professionalisering Jeugdzorg*

De vraag die in deze inventarisatie centraal staat luidt: in hoeverre sluiten de opleidingsactiviteiten aan bij recente ontwikkelingen binnen de justitiële jeugdzorg en hoe zou die aansluiting verbeterd kunnen worden? De deelvragen luiden:

1. Uit welke activiteiten bestaat de huidige inzet en bijdrage van het HSAO-onderwijs aan het opleiden voor de justitiële jeugdzorg?
2. Wat vraagt en verwacht de justitiële jeugdzorg als werkveld van HSAO-opleidingen?
3. Wat betekent dat voor de toekomstige activiteiten van de HSAO-opleidingen als het gaat om hun inzet en bijdrage aan het opleiden voor de justitiële jeugdzorg?

Om deze vragen te beantwoorden is een aantal bronnen en documenten geraadpleegd waaronder

- G.A. Holsbrink & J.J.W. de Swart (2008). *Opleiden voor de jeugdzorg vanuit HSAO-perspectief. Rapportage*. HBO-raad, Den Haag
- Notulen round table sessie werkgevers jeugdzorg, d.d. 28 november 2008
- Notulen round table sessie werknemers en ex-werknemers. groep 1, d.d. 28 november 2008
- Verslag round table werknemers, ex-werknemers en vertegenwoordiging uit de beroepsvereniging. Groep 2, d.d. 28 november 2008
- Niels Zwikker, Harry Hens, Judith van de Haterd en Anne Uyttenboogaart (2008). *Competentieprofiel jeugdzorgwerker. Met systeemgericht en pedagogisch gerichte hoofdstromen* (Concept). MOVISIE, Utrecht
- Gesprekken rondom het tot stand komen van het Landelijk Convenant Werken in Gedwongen Kader en het Randstadconvenant Justitiële Gesloten Jeugdzorg

Gebleken is dat het, wat betreft de huidige inzet en bijdrage van het HSAO-onderwijs betreft, vooral gaat om minoren en uitstroomprofielen Werken in Gedwongen Kader. Een overzicht van kleinere, specifiek op justitiële jeugdzorg gerichte onderwijseenheden en kleine keuzevakken is niet in detail beschikbaar.

Het overall beeld is dat kleinere, specifiek op justitiële jeugdzorg gerichte onderwijseenheden tot voor kort niet in het basispakket van initiële HSAO-opleidingen zijn opgenomen, maar dat dit vanaf afgelopen schooljaar bij veel hogescholen stapje voor stapje aan het gebeuren is.

Wat betreft de verwachtingen van justitiële jeugdzorg als werkveld van HSAO-opleidingen kan worden geconcludeerd dat in opleidingen (ook voor de justitiële jeugdzorg) meer aandacht besteed dient te worden aan competenties die betrekking hebben op ondernemend en innovatief zijn, op inzichtelijk en verantwoord werken, en op professioneel en kwaliteitsgericht werken. Het Competentieprofiel Jeugdzorg biedt daartoe een goede basis, ook als het gaat om het opleiden voor de justitiële jeugdsector. Omdat het in de context van justitiële jeugdzorg echter altijd gaat om niet-vrijwillige hulpverlening zou in het opleiden voor deze sector nadrukkelijk (meer) aandacht dienen te zijn voor de methodische aspecten van het werken in een drang-en-dwangcontext en het werken met onvrijwillige cliënten.

1 Stand van zaken bij de opleidingen

1.1 Algemeen beeld

Het onderzoek van Saxion (Holsbrink & De Swart, 2008) geeft een algemeen beeld van de door het HSAO-onderwijs aangeboden onderwijsarrangementen gericht op de jeugdzorg¹. Afgaand op de naam van het onderwijsarrangement zouden de volgende door Holsbrink & De Swart geïnventariseerde arrangementen specifiek toegespitst kunnen zijn op de justitiële jeugdzorg:

- Drang en dwang (onderwijseenheid in master Jeugdzorg)
- Justitieel forensische hulpverlening (onderwijseenheid in SPH / MWD / CMV / Pedagogiek (PED) / Toegepaste Psychologie (TP))
- Boefjes en bajesklanten (minor bacheloropleidingen)
- Drang en dwang (minor bacheloropleiding)
- Module niet-vrijwillige hulpverlening (onderwijseenheid bij SPH / MWD / PED)
- Project Lastposten, handelingscyclus (onderwijseenheid bij SPH / MWD / CMV / PED)
- Groepswerk en jeugdcriminaliteit ((keuzeprogramma bij SPH en MWD))

Mogelijk zijn er grote verschillen tussen deze onderwijsarrangementen. Maar het kan ook zijn dat achter de verschillende titels dezelfde (leer)inhouden schuil gaan.

In de volgende paragraaf zal een overzicht worden gegeven van een aantal onderwijsarrangementen die expliciet gericht zijn op justitiële jeugdzorg.

1.2 Opleiden voor justitiële jeugdzorg

De inventarisatie van het Lectoraat Werken in een Justitieel Kader van de Faculteit Maatschappij & Recht van de Hogeschool Utrecht levert het volgende beeld op van de huidige inzet en bijdrage van HSAO-opleidingen aan het opleiden voor de justitiële jeugdzorg.

Differentiatie / Uitstroomprofiel

- Een viertal hogescholen (Hogeschool Utrecht, Hogeschool Leiden, Hogeschool van Amsterdam, Hogeschool InHolland) heeft in een convenant (het zogeheten Randstadconvenant) met een vijftal Justitiële en Gesloten Jeugdinrichtingen) De Heuvelrug, Den Engh, JOC/Spirit, Doggershoek en Teylingereind) afgesproken vanaf september 2008 gezamenlijk onderwijsarrangementen te ontwikkelen en uit te voeren in de vorm van een uitstroomprofiel Werken in Gedwongen Kader bij Justitiële en Gesloten Jeugdinrichtingen binnen bestaande initiële deeltijdopleidingen in het domein 'Social Work'. Genoemde partijen maakten daartoe afspraken over de omvang, de duur, de inhoud en de vormgeving van deze differentiatie. Deze differentiatie voldoet aan de kwaliteitskaders die worden gesteld door het Opleidingsinstituut voor Justitiële Inrichtingen en de Nederlands Vlaamse Accreditatie Organisatie. Het uitstroomprofiel staat in het kader van het beleid van het Ministerie van Justitie dat het merendeel van het personeel van Justitiële Jeugdinrichtingen op Hbo-niveau moet worden opgeleid. Het uitstroomprofiel Werken in Gedwongen Kader / Justitiële en Gesloten Jeugdzorg in het Randstadconvenant wordt alleen in de deeltijdvariant (dual

¹ Onder jeugdzorg wordt verstaan: de zorg die zich richt op kinderen en/of jongeren in de leeftijd van 0 tot en met 23 jaar met een psychosociale problematiek. Daarbij gaat het om enerzijds de internaliserende problemen zoals depressie en neerslachtigheid, paniek en angstgevoelens, onzekerheid en teruggetrokken gedrag, psychosomatische klachten en eetproblemen. Anderzijds is er sprake van externaliserende (gedrags)problemen zoals antisociaal en opstandig gedrag, agressieve uitingen, hyperactiviteit en impulsiviteit, delinquent gedrag, spijbelen en alcohol- en drugsgebruik. Ook combinaties van beide varianten zijn mogelijk (Zwikker & Hens, 2007)

model) gegeven en heeft een omvang van: 10 ects in jaar 2, 10 ects in jaar 3, een minor van 15 ects in jaar 4 en een afstudeeropdracht van 15 ects in jaar 4. Daarnaast zijn de studenten werkzaam in de sector.

Dit onderwijs is gebaseerd op de landelijke minor Werken in Gedwongen Kader. Alle onderdelen zijn echter toegespitst op jeugd en de context van Justitiële en Gesloten Jeugdzorg. Dit profiel is ontwikkeld in samenwerking met vertegenwoordigers (uitvoerend werkers en werkbegeleiders) van de vijf deelnemende inrichtingen onder leiding van een stuurgroep van directieleden van deze vijf inrichtingen en de vier deelnemende hogescholen.

In de voltijdopleiding begint dit uitstroomprofiel niet in het tweede, maar in het derde jaar.

- Buiten dit convenant zijn er diverse andere samenwerkingsrelaties tussen hogescholen en Justitiële Jeugdinstellingen met hetzelfde doel. In elk geval bij Windesheim (Zwolle), Saxion (Enschede), Avans (Brabant) en Hogeschool Rotterdam.

Minoren

- Vier hogescholen (Hogeschool Utrecht, Avans Hogeschool, Hogeschool Leiden, Noordelijke Hogeschool Leeuwarden) ontwikkelden in samenwerking met een brede werkveld vertegenwoordiging uit de justitiesector de minor *Werken in Gedwongen Kader*. In september 2007 sloten twee hogescholen zich hierbij aan (Saxion en Hogeschool Arnhem/Nijmegen), zodat de minor in 2008 door zes hogescholen is uitgevoerd. In 2009 sloot ook Hogeschool Rotterdam zich aan. In deze minor is aandacht voor zowel theorie als voor vaardigheden. De minor die door zeven scholen wordt uitgevoerd heeft 30 ects. De minor bestaat uit onderwijseenheden over: methodiek werken in gedwongen kader algemeen (waaronder algemene kenmerken van werken met onvrijwillige cliënten, werken in dwang en drang context, motiveringsstrategieën), methodiek werken in gedwongen kader jeugdigen (waaronder methodiek jeugdreclassering, Deltamethode voor gezinsvoogden, Equip bij Justitiële Jeugdinstellingen), onderzoek en rapportage, agressie en deëscalatie, recht (straf- en civielrecht, voor zover relevant voor dit domein) en psychopathologie.
- De Hogeschool Rotterdam heeft een minor *Hulpverlening in voorwaardelijk kader; hulpverlening in gedwongen kader* voor studenten uit verschillende studierichtingen. De minor wordt aangeboden vanuit het Instituut voor Sociale Opleidingen (ISO). Met ingang van 2008 is Hogeschool Rotterdam aangesloten bij het convenant van hogescholen dat deze minor uitvoert. Dat wil zeggen dat het minorprogramma wordt of is aangepast aan de afspraken die landelijk zijn gemaakt met de sector.
- Het domein Maatschappij en Recht van de Hogeschool van Amsterdam biedt de minor *Werken in gedwongen kaders: forensische psychiatrie en justitiële jeugdzorg* aan voor voltijdstudenten van alle opleidingen die stage en/of praktijkervaring hebben met deze problematiek. De minor bestaat voor een groot deel uit onderwijs in criminologie, psychopathologie, de forensische psychiatrie en justitiële jeugdzorg. Er wordt tevens aandacht besteed aan de kenmerken van een effectieve methode ('evidence based' werken) en aan vaardigheden in het werken met drang en dwang (o.a. motiverende technieken, deëscalerend werken). Ook leren studenten de principes van praktijkgericht onderzoek, omdat onderzoek in de praktijk steeds belangrijker wordt. Ook de Hogeschool van Amsterdam is in gesprek over aansluiting bij het minorconvenant.
- Daarnaast biedt de Hogeschool van Amsterdam voor deeltijdstudenten de minor *Jeugdzorg en hulpverlening*. In deze minor maakt penitentiaire (strafrechtelijke) hulpverlening tot 18 jaar expliciet deel uit van het onderwijsarrangement.

- De Academie Sociale Studies van de Christelijke Hogeschool Ede biedt een verdiepingsminor *Gedwongen hulpverlening* aan. Middels deze minor sorteren studenten zich voor op een stage bij onder meer (Jeugd-)reclassering, gezinsvoogdij en voogdij; Justitiële instellingen.
- Daarnaast biedt zij nog een verdiepingsminor *Relationele en gezinsgerichte hulpverlening* aan waarin uitdrukkelijk aandacht is voor gezinshulpverlening in een gedwongen kader. Als werkvelden waartoe deze minor kan leiden, worden onder meer genoemd: gezinsvoogdij / Raad voor de Kinderbescherming en Bureau Jeugdzorg.
- De Haagse Hogeschool heeft een minor 'Forensische psychiatrie' waarin enige aandacht is voor Plaatsing in een inrichting voor jeugdigen (PIJ).

Andere onderwijsarrangementen

- Buiten de minoren en differentiaties om wordt er in de rest van de HSAO-opleidingen specifieke aandacht besteed aan onderwerpen die weliswaar niet specifiek gericht zijn op de justitiële jeugdzorg maar die voor deze sector van extra belang zijn, zoals gespreksvoering en omgaan met agressie.
- Er zijn bij diverse hogescholen reguliere onderwijseenheden in opkomst rond dit thema. Niet alles was echter al bekend ten tijde van de totstandkoming van het convenant Werken in Gedwongen Kader.
- Bij de Hogeschool Utrecht is er in zowel de voltijd- als de deeltijdopleiding MWD in jaar 3 een hele verplichte onderwijsperiode Werken in Gedwongen Kader. Daarbij ligt het accent op jeugd (alle varianten: jeugdbescherming, jeugdreclassering en Justitiële Gesloten Jeugdzorg). Het gaat om een onderwijseenheid van 15 ects.
- Informatie ontbreekt van Hanzehogeschool Groningen, Fontys, Christelijke Hogeschool Leeuwarden en de Christelijke Hogeschool Zwolle.
- Hogeschool Zuyd start een minor Werken In Gedwongen Kader.

1.3 Conclusie

Concluderend kunnen we stellen dat, afgaand op het landelijke convenant Werken in Gedwongen Kader en het Randstad convenant Justitiële en Gesloten Jeugdzorg, het vooral gaat om minoren en uitstroomprofielen. Een overzicht van kleinere, specifiek op justitiële jeugdzorg gerichte onderwijsseenheden en kleine keuzevakken is niet in detail beschikbaar.

Het overall beeld van de deelnemende hogescholen is echter dat het tot voor kort bijna nergens in het basispakket is opgenomen, maar dat dit vanaf afgelopen schooljaar stapje voor stapje aan het gebeuren is.

2 Wat wordt gevraagd door het werkveld?

In dit hoofdstuk wordt uiteen gezet wat het werkveld van de justitiële jeugdzorg vraagt van de opleidingen. De Beroepenstructuur voor de jeugdzorg en het Competentieprofiel Jeugdzorgwerker zijn hierbij uitgangspunt. Bronnen waaruit geput wordt zijn verder:

- gesprekken met vertegenwoordigers uit het justitiële werkveld ter voorbereiding van het convenant *Werken in Gedwongen Kader / Justitiële en Gesloten Jeugdzorg* en het convenant *Minor Werken in Gedwongen Kader*;
- afspraken tussen het justitiële werkveld en een aantal Hbo-opleidingen die zijn vastgelegd in het *Convenant Werken in Gedwongen Kader / Justitiële en Gesloten Jeugdzorg. Afspraken over samenwerken. Hoger opleiden voor justitiële & gesloten jeugdinrichtingen in de Randstad* en het *Convenant minor Werken in Gedwongen Kader*;
- de uitspraken van werkgevers en werknemers in de jeugdzorg, zoals die zijn gedaan tijdens de eerder genoemde round table sessies voor het werkveld.

2.1 Competentieprofiel Jeugdzorgwerker: relevante ontwikkelingen

De in het competentieprofiel jeugdzorgwerker genoemde maatschappelijke ontwikkelingen die van invloed zijn op de beroepsuitoefening van jeugdzorgwerkers treffen ook de justitiële jeugdzorgsector. Vooral het creëren van gesloten jeugdzorg is hier relevant:

- Tot en met 2010 komt er stapsgewijs nieuw jeugdzorgaanbod beschikbaar voor onder toezicht gestelde jeugdigen met ernstige gedragsproblemen.
- Na 2010 zullen onder toezicht gestelde jongeren niet meer samen met 'strafklanten' worden opgevangen in justitiële jeugdinrichtingen wat ook voor de justitiële jeugdinrichtingen grote gevolgen heeft. Momenteel vindt overheveling plaats van een aantal justitiële jeugdinrichtingen van het Ministerie van Justitie naar het Ministerie van VWS. Het is nog niet geheel duidelijk welke gevolgen deze overgang heeft voor de inrichting, de opgenomen jongeren en het personeel.

Daarnaast is justitie, naar aanleiding van het in 2007 verschenen rapport 'Veiligheid in justitiële jeugdinrichtingen', bezig met de doorvoering van een aantal verbetertrajecten en het doorvoeren van extra maatregelen in justitiële jeugdinrichtingen. Het gaat onder meer om:

- werken vanuit een visie waarin de trajectbenadering centraal staat;
- verbetering van screening en diagnose;
- er zal differentiatie naar ontwikkelingsfase plaatsvinden bij de plaatsing van jeugdigen, zodat beter kan worden ingespeeld op de behoeften en stoornissen van de jeugdigen;
- harmonisatie van gedragsinterventies en werkmethoden: hantering van één basismethodiek voor verzorging en opvoeding (YOUTURN);
- Justitiële Jeugdinrichtingen gaan participeren in het 'Invoeringsplan passend onderwijs' dat erop gericht is om een kwaliteitsverbetering van het onderwijs te realiseren. De Justitiële Jeugdinrichtingen krijgen daarbij prioriteit;
- wijziging van de aansturing van de Justitiële Jeugdinrichtingen: meer aandacht voor kwaliteit en resultaten; vaststelling van nieuwe prestatie-indicatoren die passen bij de gestelde kwaliteitseisen.

Een en ander heeft enerzijds consequenties voor jeugdzorgwerkers die in de nieuwe vormen van gesloten jeugdzorg gaan werken. Zij dienen competenties te hebben om met ernstige gedragsproblemen om te gaan (onder meer omgaan met agressie en beperkende maatregelen). Bovendien zullen zij het een uitdaging moeten vinden om door te dringen tot een jeugdige die tegen zijn wil in de instelling woont.

Anderzijds vragen de ontwikkelingen in de justitiële jeugdinrichtingen om goed gekwalificeerd personeel. Jeugdinrichtingen hebben zelf verschillende initiatieven

genomen om personeel op te leiden, o.a. door samenwerking te zoeken met hogescholen. Om landelijke uniformiteit te brengen in lokale initiatieven is een (Concept-) *Toetsingskader voor HBO opleidingen in de Sector 'Justitiële Jeugd Inrichtingen'* geformuleerd.

2.2 Competentieprofiel Jeugdzorgwerker: methodische competenties bij dwang en drang

De in het Competentieprofiel Jeugdzorgwerker beschreven kerntaken, kernopgaven en competenties van de jeugdzorgwerker gelden vanzelfsprekend ook voor werkers in de justitiële jeugdzorg. Voor het werken in een justitiële jeugdzorgsetting is echter kenmerkend het drang-en-dwangkarakter ofwel het werken met onvrijwilligheid. Dit drang-en-dwangkarakter is niet alleen kenmerkend voor gedwongen jeugdhulpverlening: hulpverlening die aan de cliënt wordt opgelegd, vaak zonder dat deze er zelf om heeft gevraagd. Dit kan ook het geval zijn bij voorwaardelijke hulpverlening: hulpverlening wanneer mensen door hulp te aanvaarden, iets kunnen vermijden (bijv. gevangenisstraf, uithuisplaatsing e.d.) of iets kunnen verkrijgen ((bijv. gedeeltelijke kwijtschelding van schulden). De voorwaarden worden gesteld door de verwijzende instantie, die ook een eventuele sanctie uitvoert wanneer niet aan de gestelde voorwaarden wordt voldaan. Ook kan men denken aan Outreachend Werken en Bemoeizorg en vormen van psychiatrische hulpverlening (gedwongen opname).

Deze vormen van hulpverlening vereisen specifieke methodische competenties. In het convenant 'werken in gedwongen kader' zijn in overleg tussen de Justitiesector (vertegenwoordigers uit de lijn, beleid en uitvoering) en de hogescholen enkele cruciale methodische competenties aangehouden, te weten:

- *Effectiviteit* - Kennis van de belangrijkste principes van effectiviteit en van de belangrijkste interventies die daaraan voldoen.
- *Risicotaxatie*: het beoordelen van het risico van antisociaal en/of gewelddadig gedrag. (door jongeren, door volwassenen of door ouders). Het gaat daarbij om vragen als:
 - Wat is de kans op dit soort gedrag?
 - Wat zal de aard van het gedrag zijn?
 - Wanneer en hoe snel kan het gebeuren?
 - Wie zou het slachtoffer kunnen zijn of tegen wie zou dit gedrag gericht kunnen zijn?
 - Wat kan gedaan worden om dit te voorkomen?
 - Welke factoren kunnen het risico vergroten of juist verkleinenKennis van instrumenten die dit proces ondersteunen hoort hierbij.
- *Werken in de triade cliënt, hulpverlener en opdrachtgever*. Bij alle vormen van niet-vrijwillige hulpverlening gaat het initiatief voor hulp, toezicht of begeleiding uit van een ander dan van de cliënt. Bij bemoeizorg is dit vaak de hulpverlenende instantie zelf, bij voorwaardelijke hulp of hulp in gedwongen kader is dit vaak een opdrachtgever. Dit kan – bij justitiële kaders - het Openbaar Ministerie of de Rechterlijke Macht zijn, of een Kinderrechter, of de Dienst Justitiële Inrichtingen. Bij voorwaardelijke hulp kan het gaan om een woningbouwvereniging, een school, een kredietbank. Het onderscheiden van de verantwoordelijkheden ten opzichte van zowel cliënt als opdrachtgever is een belangrijke competentie van de jeugdhulpverlener in de context van dwang en drang. De rapportageverplichting aan de opdrachtgever heeft methodische en positionele gevolgen voor de relatie met de cliënt, waarin ook jeugdzorgwerkers getraind moeten worden. Hierbij gaat

het onder meer om rolverheldering, omgaan met weerstand tegen inperking van autonomie en motiveringsstrategieën.

- *Rolverheldering en positionering.* Hulpverleners in een dwang-en-drangcontext moeten de eigen rol ten opzichte van cliënten steeds helder houden. De rapportageverplichting en de opdracht tot toezicht en controle moet helder zijn voor de cliënt. De hulpverlener in gedwongen kader moet zich, met andere woorden, niet alleen engageren met zijn cliënten maar zich ook positioneren ten opzichte van de cliënt. Normeren (aanwijzingen geven) kan hiervan een onderdeel zijn. Door deze helderheid blijft de hulpverlener ook betrouwbaar.
- *Motiveren in gedwongen kader:* de hulpverlener dient zich een beeld te vormen van de motivatie van de cliënt. Met behulp van kennis over motivatiepsychologie kan de hulpverlener bepalen hoe deze motivatie te verhogen is. Motivational interviewing (Miller en Rollnick, 2005) is momenteel de meest gehanteerde werkwijze in dit veld.
- *Omgaan met reactance,* ofwel omgaan met reacties van de cliënt op het inperken van autonomie is de meest cruciale vaardigheid voor werkers in gedwongen kader. (zie ook Hermanns en Menger, 2009). Het bewerken van deze reacties is bij alle vormen van onvrijwilligheid van belang. Waar dit niet succesvol gebeurt is het gedwongen kader eerder een belemmering dan een ondersteuning voor het veranderingsproces dat van een cliënt(systeem) wordt gevraagd.
- *Omgaan met grensoverschrijdend gedrag, conflicten, agressie en geweld.* Hulpverleners dienen te weten hoe zij kunnen sturen in spanningsvolle situaties.
- *Rapportage pro Justitia:* indien een kind, jongeren en ouders te maken krijgen met civiel- of strafrechtelijk onderzoek wil de rechter door middel van een onderzoek (rapportage) goed zicht krijgen op een situatie voordat hij een beslissing neemt. De rapportage kan ingrijpende gevolgen hebben voor de cliënt (vrijheidsontneming, gedwongen behandeling) en dient naast de opdrachtgever ook diegenen die in het vervolgtraject betrokken zijn. Dit soort rapportage zal dan ook aan hoge kwaliteitseisen dienen te voldoen. Hulpverleners moeten kunnen rapporteren conform deze eisen.

2.3 Competentieprofiel jeugdzorgwerker: conclusies uit round tables

Onderstaande is gebaseerd op notulen van de round tables werknemers, ex-werknemers en vertegenwoordiging beroepsvereniging. Tijdens deze sessies zijn veel wensen en verwachtingen geuit wat betreft opleiding van toekomstige jeugdzorgwerkers. Hoewel de opleiding van justitiële jeugdzorgwerkers niet expliciet aan de orde is geweest, zijn hierover wel verschillende wensen en verwachtingen geformuleerd, meestal in termen van kennis, vaardigheden of houdingsaspecten. Hieronder volgt een opsomming van de meest opvallende zaken die van belang kunnen zijn voor het opleiden voor de justitiële jeugdsector. Als criterium voor de selectie hanteerden de onderzoekers dat deze wensen/eisen niet ook al een expliciete plek hebben in *Vele takken, één stam. Kader voor de hogere sociaalagogische opleidingen* en/of in de afzonderlijke HSAO-opleidingsprofielen.

- Wat betreft *kennis* gaat het vooral om:
 - juridische kennis die is afgestemd en aansluit op wat in de justitiële jeugdzorg aan de orde is, bijv. kennis van jeugdbeschermingsmaatregelen, kennis van het wettelijk traject;

- kennis van bij justitie gangbare methodieken;
- weten welke interventies welke effecten opleveren.
- Wat betreft *vaardigheden* gaat het vooral om:
 - Regie voeren en houden;
 - Adequaat omgaan met agressie, agressief gedrag en onveiligheid;
 - Mondeling en schriftelijk rapporteren (met name aan de rechtbank);
 - Weerbaarheidstraining;
 - Omgaan met drang en dwang.
- Wat betreft *houding*:
 - zich positioneren in en omgaan met diverse rollen (hulpverlener, gezagsdrager);
 - stevig in je schoenen staan;
 - proactieve werkhouding.

Andere zaken die niet direct onder de noemer van kennis, vaardigheden en houding zijn onder te brengen maar waar opleidingen wel uitdrukkelijk aandacht aan zouden moeten besteden, zijn:

- Breng studenten een reëel en realistisch beroepsbeeld bij; confronteer ze nog tijdens de opleiding met de 'harde' werkelijkheid; studenten hebben vaak nog een te 'romantisch' beeld van de hulpverlening, zeker als het gaat om werken in een justitieel kader. Daarvoor zijn (meer) stageplaatsen nodig waar studenten ook echt iets kunt leren. Zo zouden studenten in de opleiding niet alleen moeten leren omgaan met agressie, geweld en onveilige situaties, maar ook met de bureaucratische 'rompslomp', de papierwinkel, die het werken in de praktijk met zich meebrengt.
- Zorg voor meer input vanuit de praktijk tijdens de opleiding. Dit kan door middel van stages, maar ook door middel van gastcolleges door praktijkmensen, bijscholing van docenten in de vorm van stages in de beroepspraktijk, docenten met praktijkervaring in dienst nemen en gebruik maken van (de ervaringen van) alumni in het opleidingstraject. De invloed van de praktijk op de (inhoud van) de bacheloropleidingen zou onder meer op deze manier vergroot kunnen worden.
- Zorg voor een goede voorbereiding op de stage en goede begeleiding tijdens de stage. Plaats studenten bewust. Zo kun je ze bijvoorbeeld laten solliciteren. Daarmee leren ze onder woorden brengen wat ze willen.
- De student meer begeleiden en sturen bij het maken van de juiste keuzes die voor het uitoefenen van het beroep van belang zijn eventueel door middel van screening in het opleidingstraject: ben jij, op grond van je persoonlijkheidskenmerken, wel geschikt om in de justitiële jeugdzorg te gaan werken? Bijv. bij het kiezen van een specialisatie. Bovendien zou je studenten pas een keuze moeten laten maken voor een bepaalde richting of een bepaalde sector nadat ze de confrontatie zijn aangegaan met de praktijk.
- Daarnaast werd er voor gepleit beginnende werkers (bijv. de eerste twee jaar) te begeleiden vanuit de opleiding d.m.v. supervisie, (begeleide) intervisie en of functiegerichte trainingen (bijv. voor de gezinsvoogd). Hbo-opleidingen zouden hier een expliciete rol in kunnen hebben.
- Er zouden meer uitwisselingsprojecten tussen werkveldinstellingen en hogescholen georganiseerd moeten worden. Alumni zouden daar een belangrijke rol in kunnen spelen.
- Een leven lang leren is ook in de justitiële jeugdsector van groot belang. Daarom wordt gepleit voor voortdurende bijscholing vanuit het HBO. Te denken valt aan kennisgerichte cursussen op het gebied van stoornissen, strafrecht etc., maar ook aan trainingen op het gebied van gesprekstechnieken met specifieke doelgroepen, leiding geven etc.

- Vooral vanuit de Justitiële Jeugdinstanties is er een grote behoefte aan duale opleidingen (werkend leren en lerend werken combineren). Dit om andere doelgroepen aan te trekken voor de justitiële jeugdsector: mannen tussen de 25-35 jaar.

In het kort komt het er voor de gehele jeugdzorgsector op neer dat opleidingen studenten een realistischer beeld zouden moeten geven van de beroepspraktijk. Deze geven vaak een te 'romantisch' beeld van de hulpverlener en de hulpverleningspraktijk terwijl de praktijk verzakelijkt en resultaatgerichter is geworden en rapportages en administratie aan belang hebben gewonnen.

Afgestudeerden moeten voorbereid worden op het werken met ongemotiveerde klanten en op het omgaan met conflictsituaties en agressie. Dit geldt met name voor werken in een justitiële context omdat men daar uitdrukkelijk te maken heeft met werken in een gedwongen kader.

Veranderingen in de problematiek, de complexiteit van zorgstructuren, de luidere roep om rekenschap en verantwoording, de verruwing van de samenleving, de grotere mondigheid van de cliënt – al die factoren stellen hogere eisen aan de beroepskracht.

Opleidingen zouden daar-

om meer aandacht dienen te besteden aan competenties die betrekking hebben op ondernemend en innovatief zijn, op inzichtelijk en verantwoord bezig zijn, en op professioneel en kwaliteitsgericht bezig zijn.

2.4 Convenanten

In september 2008 hebben een 5-tal werkveldinstellingen en een 4-tal hogescholen het convenant *Werken in Gedwongen Kader / Justitiële en Gesloten Jeugdzorg. Afspraken over samenwerking. Hoger opleiden voor justitiële & gesloten jeugdinrichtingen in de Randstad* afgesloten. In dit convenant zijn onder meer afspraken gemaakt over de omvang, de duur, de inhoud en de vormgeving van de differentiatie Werken in Gedwongen Kader bij Justitiële en Gesloten Jeugdinrichtingen.

Dit zogenoemde Randstadconvenant sluit aan bij het convenant Werken in Gedwongen Kader dat in april 2006 is gesloten door een aantal hogescholen met een drietal brancheorganisaties uit de justitiële sector. In dit convenant, dat voor 5 jaar is afgesloten, is het samenwerken vastgelegd ten behoeve van het hoger opleiden van deze sector.

De in de paragrafen 2.1, 2.2 en 2.3 genoemde wensen/verwachtingen ten aanzien van opleiden voor de justitiële jeugdzorg zijn ook terug te vinden in deze convenanten en de concrete uitwerking daarvan, te weten een uitstroomprofiel/differentiatie Werken in Gedwongen Kader en de minor Werken in Gedwongen Kader.

2.5 Conclusie en advies

Werkers in de jeugdzorg hebben te maken met veranderingen in de problematiek van jeugdigen, de complexiteit van zorgstructuren, een luidere roep om rekenschap en verantwoording, verruwing van de samenleving en grotere mondigheid van de cliënt. Dit stelt eisen aan de beroepskrachten werkzaam in de jeugdzorg en hun opleiding. In opleidingen (ook voor de justitiële jeugdzorg) zal daarom meer aandacht dienen te worden besteed aan competenties die betrekking hebben op ondernemend en innovatief zijn, op inzichtelijke en verantwoord werken, en op professioneel en kwaliteitsgericht werken. Het Competentieprofiel Jeugdzorg zoals het er nu ligt biedt daartoe een goede basis, ook als het gaat om het opleiden voor de justitiële jeugdsector. De adviezen van de round tables bieden goede aanknopingspunten voor de beschrijving van specifieke competenties gericht op het werken in gedwongen kader.

Om de aankomend jeugdzorgwerkers optimaal voor te bereiden op de beroepsuitoefening in de volle breedte, waaronder het werken in gedwongen kader, adviseren wij, explicieter aandacht te schenken aan *methodische* aspecten hiervan. Voor het werken in gedwongen kader zijn de volgende methodische aspecten cruciaal:

- risicotaxatie,
- werken in de triade cliënt, hulpverlener en opdrachtgever,
- positioneren,
- motiveren in een context van drang-en-dwang en onvrijwilligheid,
- omgaan met reactance,
- omgaan met grensoverschrijdend gedrag, conflicten, agressie en geweld,
- rapporteren pro Justitia.

3 Conclusie en advies

In hoofdstuk 1 hebben we ten aanzien van opleiden voor de justitiële jeugdzorg geconcludeerd dat er in de initiële HSAO-opleidingen weliswaar het een en ander gebeurt met betrekking tot het opleiden voor de justitiële sector, maar dat het daarbij vooral gaat om minoren en uitstroomprofielen: studenten kunnen bijvoorbeeld kiezen voor een opleidingsprofiel waarbij uitdrukkelijk aandacht is voor werken in een gedwongen kader² waaronder de justitiële jeugdzorg. Specifiek op de justitiële jeugdzorg gerichte onderwijsenheden en kleine keuzevakken zijn tot voor kort bijna nergens in het basispakket van initiële HSAO-opleidingen opgenomen maar worden momenteel wel ontwikkeld.

Het uitstroomprofiel *Werken in Gedwongen Kader /Justitiële Gesloten Jeugdzorg* - beschreven in het Randstadconvenant – dat bij een aantal hogescholen is te volgen, is momenteel alleen beschikbaar voor deeltijdstudenten die werkzaam zijn bij de Justitiële Jeugdinstellingen die deelnemen aan het convenant. De vraag is in hoeverre werknemers uit andere justitiële instellingen (Raad voor de Kinderbescherming, Halt, jeugdreclassering) hierbij zouden kunnen aansluiten, of daarvoor aanpassingen in het programma nodig zouden zijn en zo ja, welke. Het is ook de vraag of ze bij dit specifieke uitstroomprofiel zouden moeten aansluiten, als in het landelijk beroepscompetentieprofiel voor de jeugdzorgwerker en ook in het daarop gebaseerde uitstroomprofiel jeugdzorg de wensen/opleidingseisen van de justitiële sector zijn verdisconteerd.

Werkers in de jeugdzorg hebben te maken met veranderingen in de problematiek van jeugdigen, de complexiteit van zorgstructuren, een luidere roep om rekenschap en verantwoording, verruwing van de samenleving en grotere mondigheid van de cliënt. Dit stelt eisen aan de beroepskrachten werkzaam in de jeugdzorg en hun opleiding. In opleidingen zal meer aandacht moeten worden besteed aan competenties die betrekking hebben op ondernemend en innovatief zijn, op inzichtelijk en verantwoord bezig zijn, en op professioneel en kwaliteitsgericht bezig zijn.

Het Competentieprofiel Jeugdzorgwerker biedt voor dit alles een goede basis. De adviezen van de round table sessies worden door ons ondersteund. Daarnaast is het van belang dat initiële opleidingen in hun basispakket expliciet aandacht schenken aan de methodische aspecten van het werken met niet-vrijwillige cliënten. Dat is breder dan werken in een gedwongen of justitieel kader. Het kan ook gaan om werken met jeugdigen (en / of hun ouders) die de vrijwillige hulpverlening zelf niet als vrijwillig ervaren. Bijvoorbeeld omdat er door specifieke omstandigheden, vanuit het systeem en/of het advies van jeugdzorgwerkers, een (lichte) druk op de jeugdige en/of de opvoeders wordt uitgeoefend om de zorg en/of hulpverlening te accepteren. Aandacht hiervoor draagt tegelijkertijd bij aan een realistischer beroepsbeeld. Op dit moment gaat de aandacht nog te vaak en te vanzelfsprekend uit naar vrijwillige hulpverlening waarbij wordt aangenomen dat cliënten dit ook als zodanig ervaren. In het verlengde hiervan zal het omgaan met agressie en geweld in hulpverleningssituaties een onderdeel moeten zijn van het Competentieprofiel. Dit is niet alleen noodzakelijk voor hen die willen gaan werken in de justitiële jeugdzorg, maar het hoort thuis in de basisopleiding van ieder die werk in de jeugdzorg ambieert. Hetzelfde geldt voor omgaan met grensoverschrijdend gedrag.

² Het 'uitstroomprofiel' *Werken in een Gedwongen Kader* leidt niet alleen op voor werken met jeugdigen, maar strekt zich uit tot alle vormen van gedwongen hulpverlening dus ook het werken met volwassenen in bijv. Tbs-klinieken.

Op basis van het bovenstaand formuleren wij het volgende advies ten aanzien van de inzet en bijdrage van HSAO-opleidingen aan het opleiden voor de justitiële jeugdzorg.

1. Besteed in initiële HSAO-opleidingen die opleiden voor de jeugdzorg in het algemeen en voor de justitiële jeugdsector in het bijzonder (meer) aandacht aan competenties die betrekking hebben op ondernemend en innovatief zijn, op inzichtelijk en verantwoord werken, en op professioneel en kwaliteitsgericht werken. Dit gezien de veranderingen in de problematiek van jeugdigen, de complexiteit van zorgstructuren, de nadruk op rekenschap en verantwoording afleggen, verruwing van de samenleving en grotere mondigheid van de cliënt.
2. Schenk in het Competentieprofiel Jeugdzorgwerkers expliciet aandacht aan de methodische aspecten van het werken met niet-vrijwillige cliënten in brede zin. Aandacht hiervoor draagt tegelijkertijd bij aan het ontwikkelen van een realistischer beroepsbeeld tijdens de opleiding, ook van hen die geen functie in de justitiële jeugdzorg ambiëren. Concreet adviseren wij in het kader van het competentieprofiel voor jeugdzorgwerkers expliciete aandacht voor:
 - a. risicotaxatie,
 - b. werken in de triade cliënt, hulpverlener en opdrachtgever,
 - c. positioneren,
 - d. motiveren in een context van drang-en-dwang en onvrijwilligheid,
 - e. omgaan met reactance,
 - f. omgaan met grensoverschrijdend gedrag, conflicten, agressie en geweld,
 - g. rapporteren pro Justitia.